

А.Х. Маргулов

КОНСТРУКТ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ЗНАРЯДДЯ АСИМІЛЯЦІЇ АССИРІЙЦІВ У 1920-1930-ті рр.

Історична пам'ять фіксує у свідомості національної меншини основні етапи зародження, становлення та розвитку етноса. Саме цей конструкт надає можливість каналізувати різного роду історичні досягнення в концепції подальшого розвитку. Ассирійці в Україні у 1920-1930-ті рр. зіштовхнулись із свідомою, безапеляційною політикою радянського уряду та партії більшовиків, метою якої було знищення національної історичної пам'яті як такої. Влада поступово та послідовно впливала на національно-ментальні орієнтації меншини. Більшість фактів історичного минулого було засекречено або піддано радянської класифікації, де викорінявся національний фактор. Центральним елементом партійної пропаганди ставали наміри та спроби ассирійців адаптуватись у умовах нової країни. Більшість досягнень історичного минулого, традиційна культура та ментальність замовчувались або мали негативне висвітлення. В наслідок таких агресивних дій повинна була з'явитись спільність, позбавлена минулого з можливістю конструювати майбутнє на державному рівні.

Ключові слова: історична пам'ять, ассирійці, тоталітарний устрій.

Однією із постійних ознак національної ідентичності є збереження та культивування історичної пам'яті народу. Складаючись із фактів історичного минулого, заснованих на глибинних внутрішніх переживаннях та набутому досвіді, історична пам'ять каналізується в сучасне світосприйняття і ментальну поведінку як національної групи, так й окремого представника меншини. Сфера існування історичної пам'яті для представників національних меншин є сакральним обґрунтуванням свого унікального статусу, який забезпечує проєкцію на майбутній розвиток та запобігає асиміляційним процесам. Кожен факт такого світосприйняття зберігався протягом століть, передаючись із покоління до покоління. Жоден з демократичних державних устроїв не брав на себе відповідальності вносити зміни у цей порядок, а навпаки, захищав та підтримував існування феноменів історичного минулого національних меншин.

Радянська влада головним своїм завданням поставила зміну історичної дійсності для задоволення своїх потреб. У цьому їй дуже заважало існування історичної спадщини як загальнодержавної (Російської імперії), так і представників окремих національних меншин, що унеможливлювало просування нової радянської ідентичності. На боротьбу із цим було мобілізовано потужну державну агітаційно-пропагандистську машину. Ассирійці, які опинилися на території Радянського Союзу, не стали винятком у цій боротьбі.

Географічні межі дослідження обмежуються радянської України у 1920-1930-х рр.

Дослідженням обраного питання приділено вкрай мало уваги науковців. Існує лише одна праця дослідника Ф. Бахтінського. [2] Він та інші радянські дослідники розглядають історію ассирійців під радянсько-ідеологічним кутом зору, що суттєво зменшує їх науковість. Позбавлення від радянсько-тоталітарного тиску за часів незалежності надало можливості сучасним науковцям зробити новий, неупереджений аналіз подій минулого. [3,4]

Метою нашої статті є дослідження аналіз чинників, які впливали трансформацію національної пам'яті ассирійців в умовах радянської дійсності. Для вирішення визначеної мети нам потрібно вирішити наступні завдання: дослідити методи впливу

радянської ідеології на ментальні орієнтації ассирійців, з'ясувати наслідки цього впливу, визначити область найбільш активного проникнення радянської ідеології у свідомість пересічних ассирійців.

Першим, що трапляється сучасному досліднику, це добірка документів у фондах державних архівів України за період 1920-1930-х рр. Це час активного переформатування соціальної та історичної свідомості населення країни, винищення інакомислення та будь-якого опозиційного ставлення до державницької ідеології. У фондах архівів інформація про ассирійців мала не системний, а вибіркового характеру. Вона представлена переважно звітною діяльністю членів державно-партійного апарату, поодинокими дослідженнями та свідченнями викривлення дійсності. До сучасної історичної науки потрапили факти та події пов'язані із ассирійцями, які вкладались у радянські настанови для роботи з національною меншиною: констатація кількісного стану, залучення до радянського будівництва, відповідність меншини соціалістичним «стандартам» тощо. Існує лише один фонд, матеріали якого присвячені лише ассирійцям, державного архіву Сумської області – фонд Р5601 – Роменська трудшкола (ассирійська). Але, як й інші матеріали, констатуючи життя у середині громади, він висвітлював етнічне життя під неухильним контролем провладної партії та представників державної влади на місцях.

З огляду на це, сучасний дослідник втратив альтернативність у зіставленні джерельної інформації для об'єктивної оцінки дійсності. Поза увагою фахівців залишилася велика кількість матеріалів, пов'язаних із релігією, етнографічними особливостями, фольклором, повсякденним життям та інших, які були нецікаві або антагоністичні радянській владі. В уяві сучасного дослідника може скластися помилкове враження про природне бажання ассирійців долучитися до радянського будівництва та їх відсторонення від національної традиційності.

Найгіршим було те, що у змісті збережених історичних документів, вони в будь-який спосіб намагалися викривити історичну дійсність. Нищівній критиці з боку представників влади та громадського прорадянського ассирійського активу піддавалися національна релігія, традиції, звичаї, культура. Винищуючи з свідомості пересічних ассирійців ці непохитні складові національної ідентичності, радянська влада намагалася прищеплювати власно вироблені гібридні конструкти.

Потужним знаряддям нищення ознак національного інакомислення та прищеплення радянських стандартів стає система освітньо-культурних закладів. За державної підтримки система освіти набуває першочергового значення. Національна школа, на думку партійних ідеологів, повинна була нести революційні ідеї у широкі маси населення країни. Характеризуючи систему освіти ассирійською мовою, ми можемо визначити типові недоліки. У школах не вистачало професійних викладачів із високим рівнем володіння національною мовою, постійне недофінансування робило навчальний процес неефективним та безперспективним, відсутність, навіть у містах компактного проживання, достатньої кількості тих, хто бажає навчатись ассирійською мовою. На тлі цих недоліків ми спостерігали протилежні тенденції, як-то посиленний інформаційно-пропагандистський тиск на учнів та батьків. Система батьківських зборів та внесення до навчального плану предметів політінформаційного характеру яскраво свідчить про «перевиховні» цілі освітнього процесу. У таких закладах виховувалися вже радянські ассирійці, позбавлені історичної пам'яті, закладалася конфронтація із представниками старшого покоління як носіїв традиційного укладу життя.

Заклади культури, як-то Будинки народів Сходу, червоні кутки мали схожі цілі. Перелік планових заходів містив агітаційно-інформаційні бесіди, діяльність гурткової роботи відбувалася навколо та відповідно до партійних настанов. У таких закладах масово прищеплювалася зневага до проявів традиційного життя ассирійської громади,

фактів та подій історичного минулого, досягнень етнічної культури та протиставлялося все це досягненням партії та Радянського Союзу у справі «природного розвитку» громади.

Одним із знарядь зі знищення історичної пам'яті стає національний пісенний репертуар. Державну підтримку мають пісні пролетарського походження, написані асирійською мовою, які підтверджують «впевнений шлях асирійців до радянського життя». Відома збірка радянських пісень переконує асирійців ставати піонерами і комсомольцями, співати інтернаціональні й радянські пісні, та наголошує на досягненнях колгоспного руху [5]. Натомість існують й альтернативні погляди. Так, в інституті ім. Рильського збереглися матеріали дослідження, яке провів у 1924 році М.П. Гайдай [1]. Він записав пісні, переповнені сумом за батьківщиною, бажанням повернутися до рідних домівок та неприхованою зневагою до російських військових у питанні вирішення конфлікту в Турції та Персії, місці компактного проживання асирійців. Музична культура, пісні та танці, стають єдиною дозволеною для асирійців за радянських часів формою вираження національної приналежності. Але, як ми бачимо, підтримувалися та офіційно дозволялися лише ті, що отримали партійне схвалення. Так поступово партійно-радянська система намагалася винищити останні згадки, пов'язані з історичною пам'яттю на рівні пісенної культури, яка була тісно пов'язана з традиційною національною.

Завзяття радянських журналістів відповідало революційній істерії та провідному курсу партії. У своїх матеріалах вони безапеляційно піддавали критиці факти історичного минулого та проявів традиційного устрою життя асирійців. У такій спосіб розставляючи акценти корисного та ворожого. Асирійців переконували у багатовекторній деструкції життя на історичній території, а дії радянської влади, навпаки, презентували як порятунок та допомогу в справі захисту національних інтересів. Безперечно, вплив такої агресивної пропаганди на непідготовлене сприйняття був величезним. Деякі представники громади стали щиро вірити у прагнення влади «допомогти», знецінюючи при цьому власну національну ідентичність, виробляючи сталий комплекс меншовартості та намагаючись долучитися до нової, більш потужної та впливової – радянської [3].

Традиційний устрій асирійської громади, що історично склався протягом століть, також винищувався на рівні громадського осуду та на рівні самої етнічної меншини. Типовим явищем стають громадські слухання повсякденних проблем, товариські суди, втручання у життя окремої родини та родоплемінної громади. Усе це сприяло перенаправленню традиційної компетенції родоплемінного та релігійного фактору вирішення суперечливих питань до юрисдикції державних органів із наступним нівелюванням родоплемінного та патріархального устрою громади. Прояви традиційно-звичаєвого життєвого циклу стають предметом осуду радянсько-партійних функціонерів, причому їх кваліфікація межує із правопорушенням та карною відповідальністю. Так, звичай сплати нареченим батькам нареченої «за молоко матері» кваліфікувався, як акт купівлі-продажу жінки, його осудом пронизаний майже кожен писемний документ того періоду. Схожій зачистці підлягали усі форми традиційного життя, традиції та звичаї, які суперечили тогочасній партійній ідеології.

Бажаючи розхитати міцний патріархальний устрій життя громади, було запущено процес саморуїнації. Усіляко підтримуючи найбіднішу частину громади, влада спрямувала її невдоволення соціально-політичним та економічним становищем проти родоплемінної верхівки, представників національної церкви. Піддаючи критиці її дії та методи, відбувалася дискредитація не окремого ватажка роду, а в цілому такої інституції функціонування громади. Такий устрій класифікувався як керування «ватажками»,

«темними елементами» із негативним забарвленням та осудом із проекцією неможливості існування у радянських реаліях.

Мовні експерименти більшовиків мали на меті знищення національної мови як інструменту передачі етнічної інформації та руйнації процесу спорідненості з традиційною національною культурою, відмежування від співвітчизників та представників асирійських діаспор інших країн. Латинізація та русифікація національного алфавіту спрощувала поширення державницької інформації з одного боку, а з іншого порушувала історичні практики письма та унеможлиблювала в майбутньому отримання інформації з першоджерел, які зберігали «контрреволюційні» історичні матеріали [4].

Сфера релігійних поглядів громадян стає конкурентною складовою для молоді радянської держави. Методом боротьби у цій конкуренції влада обрала повне відсторонення та заборону. Знищенню підлягали не лише культові споруди та коштовне оздоблення церков, синагог та мечетей, а й уся структура управління церквою. У випадку із асирійцями це стає невинною втратою, з огляду на те, що церква для них була не лише релігійною установою, а й виконувала функції управління національною громадою, вона століттями була стрижнем фізичного існування громади. Асирійська церква протягом свого існування захищала свою паству від загрозливих масштабів асиміляції та виконувала державницько-представницькі функції за відсутності державного утворення.

Зв'язок із батьківщиною в асирійців перервався, що позначилося на рівні заборони в отриманні віз як на виїзд, так і на в'їзд, переселенні як окремих громадян, так і масових переселень у межах СРСР. Цей зв'язок був єдиною запорукою в отриманні неупередженої інформації не лише з питань національної політики, а й міжнародної та внутрішньорадянської. Спілкування із закордонними асирійцями, переважно з Персії та Туреччини, давало крихку надію на майбутнє об'єднання у форматі єдиного етнотериторіального утворення та відчуття спорідненості з материнським етносом.

«Робота» з національною пам'яттю поширювалася на всі прояви повсякденного життя громади. Одним із таких напрямів стає візуалізація дійсності за допомогою фотографій. Більшість фото цього періоду стають джерельним доказом перемоги радянського способу життя. Це зафіксовано у використанні інтернаціонального одягу, залучення до радянського святкового циклу, до державних заходів тощо. Дуже цікавим є те, що на цих зображеннях спостерігається майже повна відсутність асирійських національних ознак. Так, навіть на рівні візуальної констатації дійсності превалує радянський, непритаманний національній культурі образ. Стираючи з пам'яті в такий спосіб інформацію національного спрямування, влада намагалася транслювати майбутнім поколінням спаплюжений сюжет історичної спадщини.

Історично економічна спеціалізація переважної більшості асирійських біженців в Україні перебувала лише в площині сільськогосподарської зайнятості. За часів царату та радянського часу вони були вимушено перепрофільовані на неперспективну та найпростішу професію – чистильників взуття. Фінансова нестабільність, професійна схильність до фізичних захворювань та залежність від місцевої влади робила таку працю безперспективною, що ще більше віддаляло їх від бажання зайнятися історично-апробованою спеціалізацією, змінюючи світоглядне та ментальне сприйняття дійсності.

Небажання вирішувати питання компактного етнотериторіального розташування надало підстав республіканській владі відсунути вирішення проблем соціально-економічного та політико-правового характеру меншини у площину загальнодержавної інтернаціональної політики поза зону етнічного комфорту асирійців. Штучне утримання їх в міському середовищі стало каталізатором асиміляційних процесів всередині етнічної меншини та нівелювання набутого історичного досвіду.

Репресивно-каральна система внутрішньодержавного управління призвела до подолання внутрішньонаціонального спротиву, переконання та виведення з економічно незалежного автономницького існування в систему загальнодержавного існування особистості, із стійкою залежністю від державної влади. Неможливість існування у державі поза її соціально-економічних інституцій призвело до сприйняття її певних культурних, ідеологічних та світоглядних настанов як інструкції до виконання. Така система взаємовідносин виключала будь-які прояви національної автентичності.

Радянська ідеологія базувалася на тезі про знищення досягнень попередніх поколінь та побудові власного світосприйняття, історії та інших ознак державності та нації. Історія асирійців України в 1920-1930-ті рр. доводить результативність таких планів. У цей період було завдано нищівного удару по складових національної пам'яті та було засновано протилежну концепцію усвідомлення історико-культурних процесів, пов'язаних із минулим. Радянська влада стерла із пам'яті відчуття глибокої релігійності, родинного та родоплемінного укладу життя національної громади, відчуття батьківщини та почуття спорідненості з одноплемінниками з інших країн.

Відбувся процес фізично-емоційного ізолювання на тлі ідеологічних антагонізмів асирійців Радянського Союзу із загальносвітовою асирійською спільнотою. Результатом чого стає формування нової радянської ідентичності, яка створила власну історичну пам'ять не схожу на традиційно історичну та відмінну від загальнонаціональної.

Такі радянські експерименти притупляли національну гідність, гордість за досягнення світового рівня, самоповагу. Виробляли почуття меншовартості перед більш впливовою та прогресивною культурою. Створювали ілюзорно-фіктивне бажання долучитися до цього велетня на тлі відхрещування від власної самотності. Відсутність можливості конкурувати із державною ідеологією, прагненням якої була побудова штучної консолідованої спільноти з представників національних меншин, громадян Радянського Союзу.

Вдало маніпулюючи неосвіченим та низько-культурним рівнем обізнаності переважної більшості асирійців, відсутністю інтелігенції та наукової еліти, радянська влада завдала нищівного удару не лише по родинноплемінному традиційно-релігійному укладу життя асирійської громади, вона знищила історичну пам'ять громади, яка каналізувала етнічну інформацію крізь покоління, незважаючи на час. Влада сконструювала асирійців для своїх потреб, які не прагнули повернення на батьківщину, поступово забували свою мову, традиції, культуру, відсторонилися від національної релігії, та стали сліпими адептами нової політико-соціальної та культурної реальності – радянської. Наступним кроком у радянському «націомодельованні» повинна була стати повна або часткова асиміляція асирійців.

Список використаної літератури

1. Архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології (АІМФЕ) НАНУ ім. М. Т. Рильського, ф. 8-13, спр. 145, арк. 1–28а ; Arkhiv Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii (AIMFE) NANU im. M. T. Rylskoho, f. 8-13, spr. 145, ark. 1–28a.
2. Бахтинський Ф. Асирійці (Айсори) у Києві / Ф. Бахтинський // Східний світ. - 1928. - № 6. – С. 213-235 ; Bakhtynskiy F. Assyriitsi (Aisory) u Kyievi / F. Bakhtynskiy // Shkhidnyi svit. - 1928. - № 6. – S. 213-235.
3. Маргулов А. Х. Асирійське питання в дзеркалі радянської преси 20–30-х років ХХ століття / А. Х. Маргулов // Український історичний збірник. – 2010. – Вип. 13 (1). – С. 218–225 ; Marhulov A. Kh. Assyriiske pytannia v dzerkali radianskoi presy 20–30-kh rokiv XX stolittia / A. Kh. Marhulov // Ukrainskiy istorychnyi zbirnyk. – 2010. – Vyp. 13 (1). – S. 218–225.

4. Маргулов А. Х. Ассирійський лінгвоцид – українські реалії 20–30-х років ХХ століття / А. Х. Маргулов // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка: Історичні науки. – Луганськ, 2010. – Вип. 23. – С. 246-251 ; Marhulov A. Kh. Assyriiskyi lnhvotsyd – ukrainski realii 20–30-kh rokiv XX stolittia / A. Kh. Marhulov // Visnyk Luhanskooho natsionalnoho universytetuim. Tarasa Shevchenka: Istorychni nauky. – Luhansk, 2010. – Vyp. 23. – S. 246-251.

5. Петросов Д. Сборник школьных массовых песен / Д. Петросов. – Москва : Огиз, 1934. – 22 с. ; Petrosov D. Sbornik shkolnykh massovykh pesen / D. Petrosov. – Moskva : Ogiz, 1934. – 22 s.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2016 р.

A. Margulov

A CONSTRUCT OF HISTORICAL MEMORY AS THE ASSYRIANS ASSIMILATION INSTRUMENT IN 1920-1930TH

Historical memory fixes the basic landmarks of origin, formation and development of ethnos in consciousness of national minority. Exactly this construct gives an opportunity to canalize different family historical achievements of ethnos in conception of further development. The Assyrians in Ukraine in 1920-1930th ran into the massed, peremptory policy of soviet government and the party of bolsheviks, that have the aim to destroy the national historical memory as such. The government gradually and consistently influenced the national mental orientation of minorities. Most of the facts of the past were classified or subjected to Soviet classification, where the national factors were cut down. The central element of party's propaganda became intentions and attempts of Assyrians to be adapted in the terms of the new country. Most of the achievements of the past, traditional culture and mentality were ignored or had negative coverage. A community without the past with possibility to construct the future at the state level had to become the result of such aggressive action.

Keywords: historical memory, Assyrians, totalitarian mode.

УДК 930.1(477)“1946/1965”

D. Nefyodov

THE SOURCES OF THE HISTORIOGRAPHIC RESEARCH OF THE UKRAINIAN SSR WORKING CLASS (1946-1965)

The article analyzes the sources of the historiographic research of the Ukrainian SSR working class during postwar twenty years (1946-1965). The author substantiates the term «historiographical source», proves the selected division of the source complex, and characterizes each type of the source. Selecting from hundreds and hundreds research papers the most common ones, the author proceeds from the fact that their main feature is the way they contributed to the problem under investigation. However, this does not mean that a historiographic research needs only those works which give or gave only new information. Almost all sources may be studied including those that hardly enrich scientific knowledge. The exclusion of these works from the range of source library would preclude an objective assessment of works that really brought new information. The degree of the new can be determined only by comparing with the prevailing scientific tendencies at the time of the emergence of the new.

The conclusions indicate that the source library of the research has been formulating during over seven decades and for the past 25 years has been substantially enriched by bringing numerous documents to the scientific use that previously were in archives' special